

POĽNOHOSPODÁRSTVO V MARGINÁLNYCH OBLASTIACH (na príklade Bielych Karpát)

Peter SPIŠIAK

Abstract

A problem of agricultural production in marginal areas exists not only in highly developed countries but is typical also for countries in transitional period of economy development. Slovakia is one of these countries, with relatively high share of marginal areas of agriculture. They represent mainly sub-mountainous and mountainous regions. In the paper we concern with a possible orientation of a marginal area of agriculture. An eastern part of the Bielye Karpaty Mountains serves as a model area with a special situation – a border position, a protected landscape area, low natural potential for agriculture.

Key words: marginal area, protected landscape area, alternative agriculture, share co-operative.

1. Úvod

Hlavná poľnohospodárska výroba Slovenska je zabezpečovaná v najproduktívnejších oblastiach, predovšetkým v nížinách a kotlinách. Časť poľnohospodárskej výroby je v menej vhodných prirodzených podmienkach, ktoré sa často označujú ako marginálne. Môžu to byť podhorské a horské oblasti, znevýhodnené oblasti, kde na dosiahnutie štandardných výnosov z poľnohospodárskej výroby treba dodatočných vkladov. Tieto vklady často prevyšujú možné ziskové miery. Poľnohospodárska výroba v týchto marginálnych oblastiach sa bude musieť zamerať na špeciálnu výrobu, ktorá bude musieť nadviazať na tradičné spôsoby s využitím prirodzeného potenciálu krajiny a bude mať skôr doplnkový výrobný charakter.

V príspevku sa budeme zaoberať možným poľnohospodárskym využitím východnej časti Bielych Karpát, ktoré patria z hľadiska poľnohospodárstva do marginálnej oblasti. V regióne sme študovali súčasné využitie zeme z hľadiska poľnohospodárstva a zároveň sme študovali schopnosť miestneho obyvateľstva nadviazať na tradičné malohospodárenie v tomto regióne s možným prechodom na alternatívne hospodárenie na pôde.

2. Metodické otázky

Marginálne oblasti sa v terminológii najčastejšie nazývajú ako „ekonomicko-sociálne slabo rozvinuté oblasti“, „zaostávajúce“, „problémové“, v zahraničnej literatúre ako „spacie“, „chudobné“, „marginálne“, „zostalé“ (Faltán, a kol., 1995). V našom príspevku budeme používať termín „marginálna oblasť“ ako najvšeobecnejší termín tohto charakteru. Ako humánnych geografov nás predovšetkým zaujíma výrobná a nevýrobná marginalita týchto oblastí. Marginalita v rámci poľnohospodárstva sa rozumie predovšetkým nedostatočný prírodný potenciál, ale aj zároveň nedostatočný sociálno-ekonomický potenciál, pre dosiahnutie priemerných prír.

Doc. RNDr. Peter SPIŠIAK, CSc.

Katedra humánnej geografie a demogeografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského,
Mlynská dolina 1, 842 15 Bratislava

výrobných efektov. Napr. v krajinách Európskej Únie (EÚ) je zaradených do týchto oblastí cca 52% poľnohospodárskej pôdy, a pre poľnohospodárov platí jednotná cenová politika rovnako ako pre poľnohospodárov v ostatných oblastiach (Hrubánková, a kol., 1996). Pre poľnohospodárske podniky v marginálnych oblastiach sa predpokladá:

- získavať dodatočné príjmy z nepoľnohospodárskej činnosti,
- vykazovanie vyššieho podielu rodinnej práce s menším podielom námedznej práce,
- rozsah obhospodarovanej pôdy by mal byť v priemernom podniku asi o 1/2 menší ako v iných oblastiach,
- podiel živočíšnej výroby by mal byť obvykle vyšší než v podnikoch v iných oblastiach,
- vykazovanie nižšieho kapitálového vybavenia meraného hodnotou strojov, budov a celkového aktívneho kapitálu v prepočte na 1 ha poľn.pôdy a na pracovníka, zaznamenávanie väčšej pracovnej náročnosti a nižšej produktivity práce (Hrubánková, a kol., 1996).

Príklady kritérií z vybraných krajín EÚ pre vyčlenenie marginálnych oblastí v rámci poľnohospodárstva:

- NEMECKO: – obce lokalizované v n.v 800 m a vyššie alebo minim. nadmorská výška 600 m,
– svahovitosť 18°, a to na najmenej 50% obhospodarovaných plôch v obci,
- FRANCÚZSKO: – minim. n.m. výška vo Vogézach 600 m, v ostatných horských oblastiach 700 m, v Stredomorí 800 m,
– minim. svahovitosť pozemkov 20°,
– nadmor. výška min. 500 m pri svahovitosti min. 15°,
- TALIANSKO: – min. n.m. výška v severnom a strednom Taliansku 700 m a na juhu 800 m,
– minim. svahovitosť 20°,
– nadmorská výška 600 m a svahovitosť 15°, na juhu 700 m a svahovitosť 15°,
- GRÉCKO: – minim. n.m. výška 800 m pri 80% poľn. pôdy v obci,
– minim. svahovitosť 20° pri 80% poľn. pôdy v obci,
– minim. n.m. výška 600 m a svahovitosť 16°.

Pre poľnohospodárstvo Slovenska sa do marginálnych oblastí najčastejšie zaraďujú horské oblasti, znevýhodnené oblasti a malé oblasti.

Pre určenie **horských oblastí** v miernych geografických šírkach je treba stanoviť určité kritériá. Nemožno ich stanoviť uniformne, nakoľko každý štát má odlišné predpoklady pre poľnohospodárstvo. Pri horských oblastiach ide o mimoriadne nepriaznivé klimatické podmienky v dôsledku nadmorskej výšky, ktoré majú za následok kratšie vegetačné obdobie (nadmorská výška nad 600 m). Územie s veľkou svahovitosťou pozemkov v nižšej nadmorskej výške neumožňuje mechanizáciu alebo vyžadujúce nasadenie mimoriadne drahých špecializovaných strojov (svahovitosť nad 20°).

Kritériá pre **znevýhodnené oblasti** môžu byť: výnosnosť pod 80% štátneho priemeru, do vytvorenia štatistického ukazovateľa HDP na regionálnej úrovni bude výnosnosť vyjadrená

pridanou hodnotou/ha., ročný príjem pracovníka v poľnohospodárstve pod 80% štátneho priemeru vyjadrený ročnou mzdou, produkčný potenciál katastrálneho územia vyjadrený v energetických jednotkách – GJ pod 80% štátneho priemeru. Ako doplňujúce ukazovatele boli: miera nezamestnanosti nad 20%, hustota hospodárskych zvierat vyjadrených v VDJ/ha krmovín – menej ako 1 VDJ/ha, hustota obyvateľstva menšia než 50% štátneho priemeru, alebo úbytok obyvateľov väčší než 0,5% ročne.

Pri vyčleňovaní **malých oblastí** v rámci poľnohospodárstva sa stretávame s nasledovnými kritériami: málo kvalitnej pôdy alebo nedostatok vody, mimoriadny obsah solí v pôde, reštrikcia výroby na základe ochrany krajiny alebo životného prostredia, vysoké dopravné náklady pre poľnohospodárstvo v odľahlých oblastiach tzv. „ostrovoch“.

Ako modelové územie pre štúdium možného zamerania poľnohospodárstva v marginálnej oblasti sme zvolili východnú oblasť slovenských Bielych Karpát, ktoré spĺňali viaceré kritéria na vyčlenenie marginality. Predovšetkým je to malé územie s reštrikciou poľnohospodárstva v dôsledku ochrany prírody – CHKO Biele Karpaty, zároveň región spĺňal i podmienky horského regiónu (značná časť regiónu je v nadmorskej výške viac ako 600 m) a znevýhodnenej oblasti (úbytok obyvateľstva, nízky dôchodok na pôdu a pracovníka). Štúdiom možného smeru poľnohospodárstva v regióne bol rozdelený do dvoch oblastí. V prvom rade bol uskutočnený podrobný prieskum poľnohospodárstva v regióne (mapa využitia zeme v mierke 1:10 000, analýza poľnohospodárskych výrobných subjektov) a v druhom rade sa uskutočnil prieskum medzi miestnym obyvateľstvom so zameraním na vnímanie minulého súčasného a budúceho zamerania poľnohospodárstva v regióne.

3. Poľnohospodárske využitie regiónu Biele Karpaty

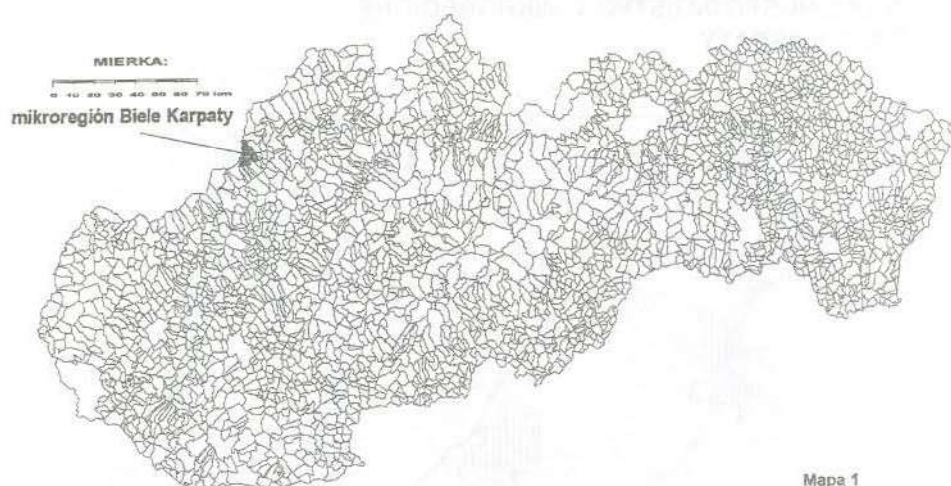
Celkove územie študovaného regiónu sa rozprestiera vo východnej časti pohoria Bielych Karpát a zaberá katastre obcí Červený Kameň, Mikušovce, Krivoklát a Vršatecké Podhradie o celkovej rozlohe 6 518 ha, z toho poľnohospodárskej pôdy je 30%. Celkove v regióne prevažuje lesná krajina (viď. mapa 1). Hlavnú časť poľn. pôdy 91% tvoria trvale trávnaté porasty (TTP), ktoré sú väčšinou lokalizované do CHKO Biele Karpaty. Z hľadiska potenciálu je poľnohospodárska pôda veľmi nízka, keď priemerná cena poľn. pôdy za 1 ha 8 600 Sk (najnižšia cena poľn. pôdy na Slovensku je 6 500 Sk/1 ha).

Poľnohospodárska krajina sa nachádza pozdĺž údolí, v ktorých sú lokalizované študované obce. Každá obec má odlišnú štruktúru využitia poľnohospodárskej pôdy. Čím sa ide bližšie do Považského podolia, tým nadobúda poľnohospodárska krajina oráčninový charakter. Najviac ornej pôdy má obec Mikušovce, TTP porasty prevažujú v ostatných katastrach obcí. Práve tieto TTP tvoria rozsiahle lúčno-pasienkárské spoločenstvá s vysokou bonitačnou hodnotou. V nich sú lokalizované i niektoré chránené prírodné spoločenstvá.

Práve tieto trávnaté spoločenstvá sa vytypovali ako vhodné pre realizáciu nových foriem hospodárenia na pôde – nekonvenčné poľnohospodárstvo, často nazývané alternatívne, založené na nepoužívaní intenzifikačných postupov (viď. mapa 1).

Ak sa má realizovať takáto alternatívna poľnohospodárska výroba na území, ktoré bolo počas 40 rokov zamerané na konvenčnú veľkovýrobu, bolo potrebné uskutočniť analýzu výroby existujúcich poľnohospodárskych subjektov. Ďalej bolo potrebné nájsť možné vnútorné

MARGINÁLNY MIKROREGIÓN BIELE KARPATY

Mapa 1

zdroje na realizáciu malovýrobných foriem hospodárenia na pôdy s možným čiastočným prechodom na alternatívnu výrobu.

Pri analýze veľkovýrobných subjektov bola malá nádej na ich zmenu výrobného zamerania, preto bol uskutočnený podrobný prieskum miestneho obyvateľstva. Tento prieskum mal za cieľ určiť historické súčasné, ale aj budúce možné formy malohospodárenia na pôde s možným prechodom na nekonvenčné poľnohospodárstvo. Z prieskumu jednoznačne vyplynuli nie príliš veľké snahy uskutočňovať malovýrobu na pôde a už skoro vôbec nie realizovať ju alternatívnou formou. Nezaujem vyplynul z niekoľkých faktorov. Predovšetkým mladšia a stredná generácia nemá taký výrazný záujem uskutočňovať hlavnú pracovnú aktivitu v malopoľnohospodárstve. Chýba jej zručnosť, sú tu dosť výrazné legislatívne bariéry, neochota veľkopodnikov spolupracovať s nimi. Preto sa pri transformácii poľnohospodárstva miestne obyvateľstvo zameralo len na formu samozásobenia, značná časť pôdy je v prenájme u veľkopodnikov, ale časť pôdy (odľahlejšie plochy) sa poľnohospodársky nevyužíva. Pre realizáciu alternatívnej výroby je potrebná značná osвета nielen medzi miestnym obyvateľstvom, ale aj u existujúcich poľnohospodárskych subjektov (viď. mapa 2).

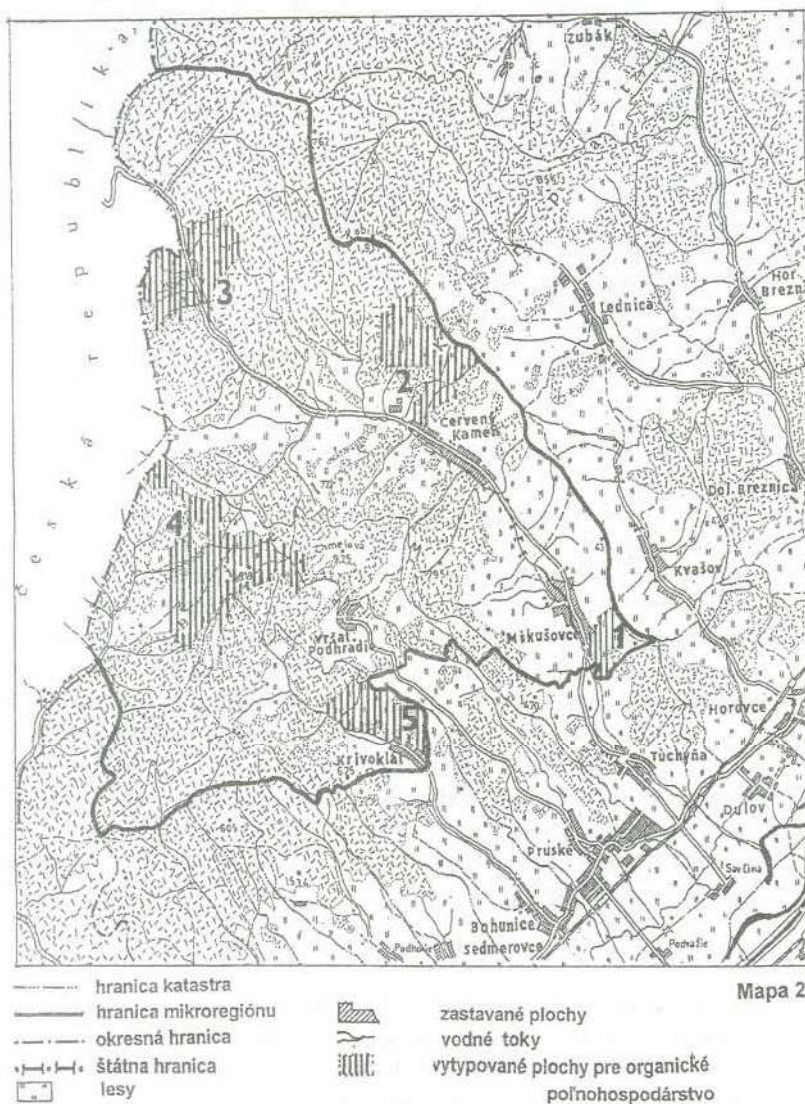
4. Záver

Marginálne oblasti na Slovensku z hľadiska poľnohospodárstva predstavujú vyše 2/3 rozlohy štátu. Len v málo prípadoch sú územia, ktoré spĺňajú len jedno kritérium poľnohospodárskej marginality. Ak sa tieto územia budú spoliehať len na dotačné efekty, môže sa po čase stať, že poľnohospodársky fenomén z týchto území postupne vymizne a bude nahradený neprirodzenými výrobnými alebo nevýrobnými štruktúrami. V marginálnych oblastiach musí byť poľnohospodárska aktivita kombinovaná s inými aktivitami (cestovný ruch, liečebná aktivita, ochrana prírody, ochrana prírodných zdrojov).

NAVRHOVANÉ PLOCHY PRE ORGANICKÉ POĽNOHOSPODÁRSTVO V MIKROREGIÓNE BIELE KARPATY

autor: P. Spišiak

0 0,5 1 1,5 2 2,5 km

V modelovom regióne Biele Karpaty boli zistené možné územia vhodné na alternatívnu formu poľnohospodárstva. Taktiež bol u určitej skupiny obyvateľstva záujem pracovať alternatívnou formou, ale rozhodujúcu úlohu tu bude hrať koordinácia miestnych záujmov s nad-regiónálnymi záujmami (štátnymi, nadštátnymi).

Literatúra:

- BARTOŠOVÁ, M. L., a kol. (1993): Organické poľnohospodárstvo. VŠP, Nitra.
- FALŤAN, L., GAJDOŠ, P., PAŠIAK, J., (1995): Sociálna marginalita území Slovenska. S.P.A.C.E., Bratislava.
- HRUBÁNKOVÁ, M., MARKOVÁ, C., KOHOUTOVÁ, B. (1996): Aplikace platné regionální a strukturální politiky EU na podmínky českého zemědělství. VÚZE, č. 29, Praha.
- KOLLÁR, D., SPIŠIAK, P. (1995): Vzťah obyvateľstva ku vlastnej obci a ku vlastnému územiu. STUŽ Biele Karpaty, Trenčín.
- SPIŠIAK, P. (1996): Alternatívne poľnohospodárstvo v Bielych Karpatoch. STUŽ Biele Karpaty, Trenčín.
- The Agricultural situation in Community. 1995 report. Luxembourg, EUR OP 1996.
- VĚŽNÍK, A. (1995): Geographical aspects of the transformation of agriculture of the Czech republic. Script.Fac.nat.Univ.MU, Vo.25, Geography, Brun, pp.119-129.

AGRICULTURE IN MARGINAL AREAS (applied to the Biele Karpaty Mts.)

Peter SPIŠIAK

Summary

The main agriculture production of Slovakia is realized in the most productive regions, mostly in lowlands and hollows. A part of the agricultural production is situated in less suitable natural conditions, being called marginal. They can be represented by sub-mountainous and mountainous areas, where additional inputs are necessary to reach standard yields of plant production. These inputs may often surpass profits. The agricultural production in the marginal areas will have to focus on a special production, being oriented to traditional processes with utilization of natural potential of land and will have an additional character of production.

In this paper we concern with some methodological aspects of determination of the marginal areas in agriculture. An eastern part of the Biele Karpaty Mountains has been chosen as a model area. In this region we studied contemporary landuse from agricultural point of view and at the same time we studied the capability of local residents to continue in traditional way of producing in this region with the possible transition to an alternative.

Recenzent: RNDr. Peter Mariot, CSc.